

Hudløs i ruinene

Det fins mange krigerske poeter. Stig Dagerman var en poetisk krigsreporter.

INGVILD BRÆIN

ingvild.bræin@bt.no

«Det er utvilsomt pinlig at en ung 23 år gammel journalist skal ha skrevet den beste tysklandsboken på svensk», skrev den svenske kritikeren Herbert Grevenius (bildet) i 1947. Han siktet til utgivelsen «Tysk høst», landsmannen Stig Dagermans samlede artikler fra et herjet Etterkrigs-Tyskland. Opprinnelig var de trykt i avisen Expressen vinteren og våren 1946–1947.

Den skyldiges sult

Dagerman var en av Sveriges mest fremtredende forfattere på 40-tallet, og var blant annet omgangsvenn med Tarjei og Halldis Moren Vesaas i Norge. «Tysk høst» ble oversatt til norsk i 1947 og utgitt på Tanum Forlag, men foreligger nå i ny oversettelse fra Arneberg Forlag.

Dagerman beskriver presist, men usentimentalt, som det heter, hvordan tyskerne forsøkte å skape seg et liv etter krigen, i sønderbombede byer og ruiner:

«Man våkner, hvis man da overhodet har sovet, forfrosset i en seng uten tepper, og går i kaldt vann til over ankene bort til ovnen og forsøker å få ild i noen vasstrukne kvister fra et bombefelt tre. (...) legger potetene i gryten og håper at de med tiden skal bli spiselige, skjønt de alt var frosne da det lyktes å få tak i dem.»

Artikkelsamlingen ble stort sett godt mottatt, men møtte også kritikk. Noen mente han la for mye i å forstå tyskerne.

– Dagerman forsvarer jo ikke det Tyskland gjorde. Men han løfter frem enkeltmennesket, og dermed en allmenn side: at den uskyldiges og den skyldiges hunger er den samme. Den skyldiges sult er kanskje til og med verre, for han får

verken empati eller mat, sier lederen av Stig Dagermansällskapet i Sverige, Bengt Söderhäll.

I boken skriver Dagerman om en journalist (ham selv, antagelig) som trækker rundt i ruinene og forlanger av menneskene at de skal ha lært noe av sin ulykke. Han spør dem han treffer hvordan de vil stemme ved neste valg. Når mange antyder at de helst vil styrte dem som nå har gjort livet enda vanskeligere enn før, skriver han: «Det er naturligvis ikke særlig moralsk tenkt, men sult har ikke noe med moral å gjøre.»

– Dagerman skrev på mange måter slik Nordahl Grieg skrev i sine beste stunder. Og Halldis Moren Vesaas, sier Söderhäll.

Jelinek imponert

Stig Dagermansällskapet har hatt den forbløffende ære (eller fremsynthet) å gi Dagermanprisen til Elfriede Jelinek i 2004, like før hun samme år fikk Nobelprisen i litteratur, og til Jean-Marie Gustave Le Clézio i 2008, før han samme år også mottok Nobelprisen. Clézio siterte Dagerman i sin nobelpristale, og Jelinek sendte for bare et par uker siden et privat brev til Bengt Söderhäll, etter å ha lest «Tysk høst».

– Hun syntes den var fantastisk, og lurte på hvordan han kunne være 23 år og skrive slik. Men det er også noe unikt i at noen kunne reise dit for å rapportere i 1946, for det var vanskelig å komme inn i Tyskland da. Grunnen til at han fikk innreisettillatelse var at han hadde tysk kone og dermed konkrete adresser å reise til, som han kunne oppgi for å få visum omtrent time for time – noe som var påkrevet, sier Söderhäll.

Stig Dagerman hadde et kort og problemfylt liv. Han var mye plaget av angst og

DYSTER VIRKELIGHET: Stig Dagerman reiste høsten 1946 som journalist rundt i det

fakta

- Stig Dagerman (1923–1954). Svensk forfatter, lyriker og journalist. Debuterte i 1945 med romanen «Ormen». Skrev siden prosa, poesi, dramatikk, noveller og reportasjer.
- Mest kjent for novellen «Att döda ett barn», som ble skrevet på bestilling for en trafikksikkerhetskampanje. Den er filmatisert to ganger, i 1953 og 2003.
- Reiseskildringen «Tysk høst» var et gjennombrudd i allmennheten, med sitt oppgjør med det sterke hatet mot tyskere etter krigen.

depresjoner, og tok sitt eget liv bare 31 år gammel. Den svenske kritikeren Knut Jeansson skrev om Dagerman at i denne tysklandsreisen «har han funnet en del av den virkeligheten som hans følelser har foregrevet». Da kan man, med Jelineks forbauselse i minnet, spørre om det nettopp var hudløsheten til 23-åringen som gjorde at han fikk dette perspektivet på det ruinerte Tyskland.

– Jeg tror den tyske erfaringen på mange måter speilet hans egen tilstand. Jeansson så nok at når Dagerman først kom til det trasige Hamburg, så var det et bilde av Dagermans indre. Samtidig, når han filtrerte opplevelsene gjennom artiklene, fikk de nettopp en allmenn side, det handlet til sist om verdensomsorgen, om å sørge sammen, sier Söderhäll.

– Dette spørsmålet tangerer jo noe som er ganske stort i litteraturen: Den presise personlige skildring møter den allmenne virkelighet, sier han.

utbombede Tyskland, gjen nom de britiske og amerikanske okkupasjonssonene. Artiklene ble siden samlet i boken «Tysk høst».

Gjenkjennelige kjellermennesker

bok **reportasjebok**

Stig Dagerman
«Tysk høst»
Oversatt av Aksel Akselson
Arneberg

Forunderlig aktuell reiseskildring fra etterkrigstidens Tyskland

Stig Dagerman var 23 år da han i 1946 reiste til Tysklands okkuperte vestsoner på oppdrag for *Expressen*. Han hadde debutert som forfatter bare et par år tidligere, og man skulle ikke tro at han var moden for oppgaven, men den serien med artikler han leverte våren 1947, og som like etter ble til boken «Tysk høst», gjorde enhver slik mistanke til skamme. Stig Dagermans skildringer av et utarmet og utbombet Tyskland er saklige og samtidig personlige, de bringer leseren nær situasjonen og følelsene til et splittet og bittert tysk folk.

De konkrete bildene av ekstreme livsvilkår gir samlingen en form for tidløshet: «En enslig lyspære henger fra taket og lyser ubarmhjertig på tre senger fra et tilfluktsrom, en ovn som ryker av våt ved, en liten

kvinne med nesten blendende hvit ansiktsfarge som står ved ovnen og rører i en gryte, og en liten gutt som ligger på en av sengene og stirrer apatisk opp mot lampen». Disse tyske kjellermenneskenes bleke elendighet er forunderlig velkjent. Krigens tapere er ikke lenger tyskere, men de lever fremdeles i ruinhauger, de sulter og de fryser.

Dagermans konkrete møter med nederlagets Tyskland åpner også opp for mer prinsipielle tanker rundt skyld og straff. Igjen og igjen viser han oss hvordan denazifiseringen av Tyskland bommet på målet. Det var de som allerede hadde lidd som fikk lide mer, det var de samme som skodde seg på nazismen under Hitler som i 1946 skodde seg på okkupasjonsmaktens regime. Som en selvsikker hestehandler uttalte til denazifiseringsdomstolen: «De er ikke så verst de nye herrene heller, herr dommer.» Replikken forteller at verden ikke forandrer seg. Ikke den gangen, og ikke nå.

Til tross for at Dagermans reportasjer er over seksti år gamle gir de aktuell innsikt, leseren blir utfordret til å strekke tanken, til å forstå verden fra en annen kant, slik Arneberg Forlag har som uttalt mål for sine utgivelser. Kanskje er denne utgivelsen et bevis på det Dagerman skriver i samlingens siste essay «Litteratur og lidelse»: «Virkeligheten må bli gammel for å bli virkelig».